

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

АНДРІЙЧУК Ольга Вікторівна

УДК 349.3

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ**

Спеціальність 12.00.05 – трудове право;
право соціального забезпечення

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі трудового права та права соціального забезпечення Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
ЩЕРБИНА Віктор Іванович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри трудового права та права
соціального забезпечення.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
КЛЕМПАРСЬКИЙ Микола Миколайович,
Донецький юридичний інститут МВС України,
професор кафедри загально-правових
дисциплін;

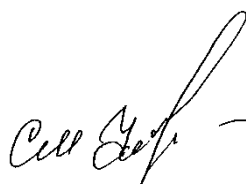
кандидат юридичних наук
ЖУРАВЕЛЬ Валентина Іванівна,
Вищий спеціалізований суд України з розгляду
цивільних і кримінальних справ, суддя.

Захист відбудеться «02» листопада 2016 року о «13» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.46 Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60.

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, чит. зала № 12.

Автореферат розіслано «30» вересня 2016 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

С.М. Черноус

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Недержавне пенсійне забезпечення України покликане вирішити ряд гострих соціальних та економічних проблем нашої держави. Одним з головних елементів вдалого функціонування системи добровільного пенсійного забезпечення є фактор довіри з боку осіб, які можуть стати учасниками такої системи. Минулий досвід щодо недержавних фінансових установ залишив свій негативний відбиток, оскільки на початку 90-х років ХХ ст. приватні фінансові установи визнавали себе банкрутами, а великий показник інфляції знецінював кошти вкладників. Проте станом на початок 2016 року в Україні функціонує 72 недержавних пенсійних фонди. Зазначене й обумовило вагомість забезпечення правових гарантій функціонування цієї системи.

На сучасному етапі, коли економічно розвинені країни світу вже давно відмовились від однорівневої системи пенсійного забезпечення, наша держава і досі проводить пенсійну реформу, яка реалізується через впровадження нових рівнів. Важливу складову такої системи становить недержавне пенсійне забезпечення, яке покликано полегшити роботу Пенсійного фонду України шляхом зняття напруги з Державного Бюджету, надати громадянам після виходу на пенсію можливість збільшення розміру своєї пенсії додатково до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування за рахунок здійснення внесків протягом визначеного періоду в недержавні пенсійні фонди. Окрім цього, недержавне пенсійне забезпечення допоможе вирішити не лише соціальні проблеми нашої держави, а й підняти рівень її економіки шляхом довгострокових інвестицій. Саме тому стимулювання недержавного пенсійного забезпечення, за умови вдалого регулювання з боку держави, є пріоритетним напрямом пенсійної реформи в Україні. Досягнення вищезазначеної мети залежить від створення дієвої нормативно-правової бази для функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення та надання гарантій збереження коштів вкладникам.

Недостатнє приділення уваги проблемам пенсійного забезпечення негативно відображається на подальшому розвитку вітчизняного суспільства. Населення хоч і розуміє невеликі перспективи забезпечення державою прав та законних інтересів пенсіонерів, проте покладається тільки на неї. Громадяни ж повинні враховувати стан нинішньої демографічної ситуації та складне економічне становище нашої держави і, відповідно, розуміти важливість вирішення зазначених проблем.

Важливо відзначити, що проблема соціального захисту населення є не локальною, а стосується всіх країн світу. Для її вирішення розвинуті країни вже давно здійснили практичні кроки в напрямку розвитку та функціонування додаткового самостійного пенсійного забезпечення, одним

із основних суб'єктів якого є недержавні пенсійні фонди. Створення ефективного механізму функціонування недержавних пенсійних фондів сприятиме наближенню рівня пенсійного забезпечення до міжнародних соціальних стандартів та разом з цим через акумулювання інвестиційних ресурсів забезпечуватиме стабільне зростання економічних показників держави.

Питання правового регулювання недержавного пенсійного забезпечення в тій чи іншій мірі досліджували такі вчені: В.М. Андрійв, А.О. Бахмач, С.Я. Вавженчук, В.С. Венедіктов, С.В. Венедіктов, С.В. Вишновецька, Ю.В. Вітка, Ю.М. Гришина, В.В. Жернаков, В.І. Журавель, Т.А. Занфірова, М.І. Іншин, А.Б. Камінський, М.М. Клемпарський, Л.В. Ковпак, В.Л. Костюк, А.Я. Кузнєцова, І.В. Лагутіна, М.В. Лазебна, Н.Е. Легеза, С.С. Лукаш, К.Ю. Мельник, Н.О. Мельничук, М.О. Міщук, С.З. Мошенський, О.М. Обушенко, Р.В. Пічуров, С.М. Прилипко, О.І. Процевський, М.Б. Ріппа, Н.О. Рунова, Д.Сандлер, Н.М. Сташкевич, Х.І. Талалай, О.В. Тищенко, О.І. Ткач, Н.М. Хуторян, Г.І. Чанишева, С.М. Черноус, В.І. Щербина, Л.П. Якімова, О.М. Ярошенко та ін. Проте питання правового регулювання недержавного пенсійного забезпечення були розкриті поверхнево і не стали предметом ґрунтовного дисертаційного дослідження. Зазначене обумовило потребу проведення комплексного теоретико-правового аналізу питань щодо правового регулювання недержавного пенсійного забезпечення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана на кафедрі трудового права та права соціального забезпечення юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка відповідно до теми «Доктрина права в правовій системі України: теоретичний і практичний аспекти» (№ 11БФ042-01), затвердженої на період з 01 січня 2011 р. по 31 грудня 2015 р., а також теми наукових досліджень кафедри трудового права та права соціального забезпечення «Проблеми становлення соціального права в Україні», затвердженої 28 березня 2016 р.

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є визначення особливостей сучасного стану та перспектив правового регулювання недержавного пенсійного забезпечення в системі соціальної політики держави.

Для досягнення поставленої мети у дисертації необхідно, насамперед, вирішити наступні *задачі*:

- здійснити комплексний аналіз становлення та розвитку інституту недержавного пенсійного забезпечення в Україні;
- визначити правову природу недержавного пенсійного забезпечення в Україні;

- встановити причини, які уповільнюють ефективне функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні;
- з'ясувати сутність недержавного пенсійного фонду;
- конкретизувати переваги запровадження недержавного пенсійного забезпечення;
- сформулювати напрями вдосконалення системи недержавного пенсійного забезпечення;
- встановити шляхи подолання проблем у сфері недержавного пенсійного забезпечення.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у процесі недержавного пенсійного забезпечення.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні проблеми правового регулювання недержавного пенсійного забезпечення в системі соціальної політики держави.

Методи дослідження. Наукове дослідження побудовано на застосуванні загального системно-структурного методу, основні елементи якого забезпечили високий ефект побудови моделей розв'язання поставлених задач. В основі системи методології наукового аналізу правового регулювання недержавного пенсійного забезпечення лежать наступні методи: 1) діалектичний метод – дає змогу досліджувати внутрішню сутність речей в процесі їх розвитку, а також внутрішніх та зовнішніх суперечностей, зокрема, за допомогою даного методу проаналізовано правову природу недержавного пенсійного забезпечення в Україні, суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення (підрозділи 1.2, 2.1–2.5); 2) системний метод дозволив здійснити повне та об'єктивне дослідження відповідного конкретно окресленого предмета, зокрема, дав змогу дослідити взаємодію державного та недержавного пенсійного забезпечення як форми реалізації сучасної української соціальної політики, нормативно-правове регулювання недержавного пенсійного забезпечення (підрозділи 1.3, 1.4); 3) історичний метод дав змогу дослідити становлення та розвиток інституту недержавного пенсійного забезпечення в Україні (підрозділ 1.1); 4) логічні методи і прийоми – дедукція, індукція, аналогія, аналіз, синтез використовувалися впродовж здійснення усього наукового аналізу. У науковому дослідженні застосовувалися й інші методи пізнання, наприклад, за допомогою логіко-семантичного методу поглиблено понятійний апарат в означеній сфері, зокрема, визначено такі поняття: «недержавне пенсійне забезпечення», «недержавний пенсійний фонд», «адміністратор недержавного пенсійного фонду» (підрозділи 1.2, 2.1). Застосування структурно-логічного методу та моделювання дозволили проаналізувати особливості реформування недержавного пенсійного забезпечення в умовах євроінтеграції, виділити проблеми участі громадян в недержавному пенсійному забезпеченні та шляхи їх подолання (підрозділи 3.1, 3.2).

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертація є одним з перших комплексних наукових досліджень правового регулювання недержавного пенсійного забезпечення в системі соціальної політики держави. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків, запропонованих особисто автором. До найбільш значущих належать:

вперше:

– запропоновано об'єднання двох визначень понять «учасник недержавного пенсійного забезпечення» і «учасник пенсійного фонду» у ст. 1 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» в одне і викладення його в такій редакції: «Учасник недержавного пенсійного забезпечення – це фізична особа, на користь якої сплачуються (сплачувалися) пенсійні внески до пенсійного фонду, на пенсійний депозитний рахунок у банку чи до страхової організації і яка має право на недержавне пенсійне забезпечення на умовах і в порядку, визначених пенсійним контрактом, договором про відкриття пенсійного депозитного рахунка або договором страхування довічної пенсії та цим Законом, та яка має право отримувати пенсійні виплати із пенсійного фонду, банківської установи чи страхової організації згідно із Законом»;

– комплексно визначено переваги запровадження недержавного пенсійного забезпечення: недержавні пенсії виплачуються разом з державними, що значно підвищує матеріальний рівень одержувача таких пенсій; законом передбачається декілька видів виплат додаткових пенсій (дострокову та одноразову виплату), що спрощує механізм отримання накопичень; учасник системи самостійно встановлює розмір додаткової пенсії, що прямо залежить від розміру внесків;

– визначено основні чинники неефективного функціонування вітчизняної системи недержавного пенсійного забезпечення, зокрема: 1) недовіра населення до системи недержавного пенсійного забезпечення; 2) низькі доходи працюючих верств населення, безробіття; 3) недостатня інформованість населення про принципи функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення; 4) необізнаність громадян з фінансових та економічних питань, їх незацікавленість в отриманні інформації; 5) відсутність професійної підготовки спеціалістів для установ недержавного пенсійного забезпечення; 6) недосконалість законодавчого регулювання системи недержавного пенсійного забезпечення; 7) низький рівень роз'яснювальної роботи щодо сутності недержавного пенсійного забезпечення;

удосконалено:

– поняття «недержавне пенсійне забезпечення», під яким слід розуміти систему суспільних відносин, спрямовану на поліпшення матеріального становища фізичних осіб, участь в якій стимулюється

державою, що ґрунтується на добровільному накопиченні пенсійних внесків фізичних та юридичних осіб, та контроль за якою здійснюється державними органами;

– перелік ознак недержавного пенсійного забезпечення, серед яких визначено такі: недержавне пенсійне забезпечення становить третій рівень пенсійного забезпечення України, що міститься в нормах Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»; зазначена система функціонує на добровільній основі, що є головною відмінністю від системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування; реалізується через формування накопичень, які вносяться до недержавних пенсійних фондів; метою системи є здійснення пенсійних виплат учасникам недержавного пенсійного забезпечення, які виплачуються додатково до державної пенсії. Так, у Законі України «Про недержавне пенсійного забезпечення» зазначено, що недержавні пенсійні фонди мають статус неприбуткової організації, головним призначенням яких є накопичення, управління та виплата внесків; передбачає різні види виплати додаткових пенсій (пенсія на визначений строк, одноразова виплата та довічна пенсія); регулюється законодавством України та актами пенсійного законодавства;

дістали подальшого розвитку:

– тлумачення поняття «недержавний пенсійний фонд», під яким слід розуміти юридичні установи, що здійснюють некомерційну діяльність лише з метою формування та накопичення пенсійних активів для забезпечення вдалого інвестування з приводу подальшої виплати пенсійних внесків, що здійснюється на підставі пенсійних контрактів та регулюється законодавством;

– умовний поділ на 6 етапів впровадження недержавного пенсійного забезпечення: I етап – 1859–1917 рр.; II етап – 1917–1941 рр.; III етап – 1941–1991 рр.; IV етап – 1991–2001 рр.; V етап – 2001–2011 рр.; VI етап – 2011 рік – до сьогодні;

– комплекс напрямів удосконалення системи недержавного пенсійного забезпечення: а) забезпечення стабільності системи за допомогою чіткої програми розвитку та підтримки на державному рівні інституту недержавного пенсійного забезпечення; б) здійснення заходів щодо відновлення довіри населення та впевненості в фінансовій стабільності; в) розробка та вдосконалення законодавчої бази; г) поширення серед населення інформації про переваги недержавного пенсійного забезпечення через впровадження національних програм; г) роз'яснення через податкові органи, органи місцевої влади змін в законодавстві про недержавне пенсійне забезпечення; д) впровадження освітньої програми підготовки спеціалістів; е) стимулювання роботодавців до участі в системі

недержавного пенсійного забезпечення шляхом надання податкових пільг вкладникам-роботодавцям.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані:

– у науково-дослідній сфері – для подальшого дослідження теоретичних та практичних проблем правового регулювання недержавного пенсійного забезпечення в системі соціальної політики держави;

– у правотворчості – для розробки нових та внесення змін і доповнень у діючі нормативно-правові акти, зокрема КЗпП України, Трудовий кодекс України;

– у правозастосовній діяльності – з метою вдосконалення практики використання положень трудового та соціального законодавства у сфері правового регулювання недержавного пенсійного забезпечення в системі соціальної політики держави;

– у навчальному процесі – тези, положення, висновки, пропозиції, зроблені в дисертації, можуть бути використані під час проведення наукових конференцій та диспутів, вивчення таких наукових дисциплін як «Трудове право», «Порівняльне правознавство», «Право соціального забезпечення» у вищих юридичних закладах освіти, при підготовці лекційних та семінарських занять, у науково-дослідній роботі студентів, слухачів та курсантів, в процесі підготовки робочих програм та планів, підручників, навчальної та прикладної літератури.

Апробація результатів дисертації. Підсумки розробки проблеми в цілому, окремі її аспекти, одержані узагальнення і висновки доповідалися дисертантом на засіданнях кафедри трудового права та права соціального забезпечення Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також були оприлюднені на всеукраїнських та міжнародних конференціях: «Дотримання прав людини: сучасний стан правового регулювання та перспективи його вдосконалення» (м. Київ, 5 березня 2015 р.), «Наукові дослідження сучасного законодавства України – прогрес юридичної науки XXI століття» (м. Київ, 25–26 червня 2015 р.).

Публікації. Основні результати дисертації, висновки та пропозиції знайшли відображення у чотирьох статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України, двох статтях – у наукових виданнях інших держав, а також в двох тезах доповідей і повідомлень на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації складається зі вступу, трьох розділів, що логічно поєднані в 10 підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 210 сторінок, обсяг основного тексту – 192 сторінки. Список використаних джерел складається із 183 найменувань і займає 18 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, охарактеризовано стан її наукової розробки. Визначено мету, основні задачі, об'єкт, предмет та методологічні засади дисертаційного дослідження. Сформульовано наукову новизну, теоретичні та практичні результати, що були отримані дисертантом, а також вказано про ступінь апробації результатів дослідження і наявність публікацій за темою дисертації.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні аспекти недержавного пенсійного забезпечення» складається з чотирьох підрозділів та присвячений дослідженню становлення та розвитку інституту недержавного пенсійного забезпечення в Україні, визначенню поняття, сутності та змісту недержавного пенсійного забезпечення в Україні, аналізу взаємодії державного та недержавного пенсійного забезпечення як форми реалізації сучасної української соціальної політики та нормативно-правового регулювання недержавного пенсійного забезпечення.

У підрозділі 1.1 *«Становлення та розвиток інституту недержавного пенсійного забезпечення в Україні»* вказано, що I етап становлення та розвитку інституту недержавного пенсійного забезпечення охоплює період з 1859 року до 1917 року і характеризується тим, що на той час переважна частина території України була у складі Російської імперії. Добровільне страхування почало поширюватися через емеритальні каси. Саме в 1859 році з'явилась в Україні перша така каса військово-сухопутного відомства. Також в зазначений період було затверджене «Положення про пенсійні каси службовців і робітників у приватних кредитних установах, торгово-промислових підприємствах і страхових товариствах», в якому закріплювались основні засади пенсійного забезпечення. Закінчення першого етапу пов'язано з революційними подіями 1917 року.

II етап становлення та розвитку інституту недержавного пенсійного забезпечення охоплює період з 1917 року по 1941 рік. У ці роки відбувається деяке призупинення в розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення. Але саме в даний час система працювала здебільшого як соціальний чинник, що було пов'язано лише з бажанням допомогти непрацездатним верствам населення, оскільки ніякого інвестиційного потенціалу в системі ще виявлено не було.

III етап становлення та розвитку інституту недержавного пенсійного забезпечення розпочався в 1941 році і тривав до 1991 року. Нові перспективи для розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення відкрилися після Другої світової війни в результаті істотного підвищення матеріального становища життя населення. Велика заробітна плата і малі державні пенсії стали чинником розвитку добровільного накопичення. Зростання заробітної плати і неможливість при цьому заробити гідну пенсію за допомогою

державної пенсійної системи і послужили спонукальним мотивом до динамічного розвитку НПЗ у зазначений період.

IV етап становлення та розвитку інституту недержавного пенсійного забезпечення охоплював період з 1991 року по 2001 рік. Початок цього етапу характеризується двома важливими подіями для України: набуттям Україною незалежності та прийняттям Закону України «Про пенсійне забезпечення». Цей Закон формально поклав початок розвитку досліджуваної системи в незалежній країні. Однак цьому етапові притаманні відсутність законодавчо закріплених норм, що регулювали діяльність недержавних пенсійних фондів, відкриття великої кількості недержавних пенсійних фондів, які займались підприємницькою діяльністю і, як наслідок, втрата довіри з боку населення до всіх недержавних фінансових установ, що пов'язано з великою кількістю шахрайства та банкрутства останніх.

V етап становлення та розвитку інституту недержавного пенсійного забезпечення тривав з 2001 по 2011 рік. Йому характерною особливістю було реформування пенсійної системи України. Цей етап є найголовнішим в розвитку та становленні недержавного пенсійного забезпечення України. Разом з прийняттям Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» у 2003 році було запроваджено трирівневу пенсійну систему. Новелою такої системи став третій рівень, а саме недержавне пенсійне забезпечення. У 2004 році Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» визначив правові, економічні та організаційні засади недержавного пенсійного забезпечення в Україні та врегулював правовідносини, пов'язані з цим видом діяльності. Система вперше за часи існування почала функціонувати на основі чітко визначених правових норм.

VI етап розпочався 2011 року і продовжується до цього часу. Характерним для цих років є те, що становлення і розвиток системи перейшов на новий рівень, а саме на етап удосконалення вже діючої і налагодженої системи недержавного пенсійного забезпечення. Підтвердженням цього може послужити прийняття 2011 року законів України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» та «Про внесення змін до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення». Саме їх прийняття дає можливість удосконалити пенсійну систему, забезпечити її відповідність сучасним вимогам суспільства. Починаючи з 2015 року, вносяться зміни і доповнення до нормативно-правових актів у сфері недержавного пенсійного забезпечення. Це дозволяє зробити висновок, що реформування відбувається і досі.

У підрозділі 1.2 «Недержавне пенсійне забезпечення України: поняття, сутність та зміст» встановлено, що під недержавним пенсійним забезпеченням слід розуміти систему суспільних відносин, основним призначенням якої є поліпшення матеріального становища фізичних осіб, участь в якій стимулюється державою, що ґрунтується на добровільному

накопиченні пенсійних внесків фізичних та юридичних осіб, та контроль за якою здійснюється державними органами.

Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» дає можливість самому визначати розмір своєї додаткової пенсії, що залежить лише від розміру внесків, періоду їх накопичення, самому визначати вік, з якого буде виплачуватись недержавна пенсія, та надає можливість корегувати його. Ще однією позитивною рисою є те, що пенсійні накопичення успадковуються. Також Закон дає змогу самостійно обирати недержавний пенсійний фонд, а якщо діяльність обраного фонду не влаштовує, вкладник має право перевести свої накопичення до іншого недержавного фонду.

Система недержавного пенсійного забезпечення відіграє надзвичайно важливу роль у соціальному забезпеченні як всієї країни, так і конкретної особи. Зазначена система дає можливість накопичити майбутню пенсію за рахунок власних внесків, тобто кожний бажаючий заздалегідь може розраховувати на визначений договором розмір пенсії, який залежить лише від розміру його внесків. І це ніяким чином не позбавляє його права на отримання обов'язкової державної пенсії.

У підрозділі 1.3 «Функції та принципи державної політики у сфері недержавного пенсійного забезпечення» зазначено, що принципи недержавного пенсійного забезпечення визначають сутність, головні ідеї та подальший розвиток правових норм у сфері добровільного пенсійного забезпечення. Вони покликані регулювати правовідносини між учасниками в системі недержавного пенсійного забезпечення. З огляду на це варто зазначити, що недержавне пенсійне забезпечення становить третій рівень системи пенсійного забезпечення України, тобто воно виступає одним із складових елементів системи пенсійного забезпечення.

Принципи недержавного пенсійного забезпечення умовно поділено на два види: принципи, які регулюють відносини щодо реалізації права на недержавне пенсійне забезпечення; принципи, які відносяться до охорони функціонування та провадження діяльності у сфері недержавного пенсійного забезпечення.

Оскільки система недержавного пенсійного забезпечення виконує важливу роль в соціальному аспекті нашої держави, то функції, покладені на неї, також є провідними. До головних функцій віднесено: підвищення матеріального рівня людей похилого віку, зменшення обсягів тіньової економіки, розвиток та покращення фондового ринку нашої держави, сприяння розвитку страхувального бізнесу, збільшення надходжень до державного бюджету України, зняття напруги з Пенсійного фонду України, довгострокові інвестиції в економічний сектор держави.

У підрозділі 1.4 «Нормативно-правове регулювання недержавного пенсійного забезпечення» акцентовано увагу на тому, що, незважаючи на

достатньо широку нормативну базу, розвиток недержавного пенсійного забезпечення відбувається доволі повільно. Недовіра з боку населення до всіх недержавних фінансових установ, що пов'язана з великою кількістю недержавних пенсійних фондів, які функціонували у 90-х роках та за якими не було практично ніякого контролю з боку держави, є головною причиною повільного розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

На законодавчому рівні запроваджено ефективну систему захисту пенсійних накопичень, які здійснюються учасниками недержавного пенсійного забезпечення, чітко визначені права та обов'язки суб'єктів недержавного пенсійного фонду, встановлений жорсткий контроль щодо їх функціонування.

Важливим завданням держави є запровадження міжнародних стандартів фінансової звітності, а також порядку оприлюднення інформації НПФ щодо їх фінансових показників, вдосконалення інформаційної системи даних з індивідуальних рахунків учасників НПФ, створення нового фінансового інструментарію для покращення інвестиційної діяльності НПФ, що зможе забезпечити надійність і дохід, який перевищує рівень інфляції, посилити взаємодію між контролюючими органами.

Розділ 2 «Основні суб'єкти недержавного пенсійного забезпечення» складається із чотирьох підрозділів та присвячений визначенню трудово-правового статусу суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення і місця кожного з них для забезпечення функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення.

У підрозділі 2.1 «Недержавні пенсійні фонди» вказано, що недержавні пенсійні фонди – це юридичні установи, що ведуть некомерційну діяльність з метою формування та накопичення пенсійних активів для забезпечення вдалого інвестування з приводу подальшої виплати пенсійних внесків, яка здійснюється на підставі пенсійних контрактів та регулюється законодавством.

Недержавні пенсійні фонди стають дієвим важелем на шляху вдосконалення пенсійного забезпечення країни. Саме за допомогою них можливо досягти гідного рівня пенсійного забезпечення. Якщо держава не може самостійно виплачувати великі розміри пенсій своїм громадянам, то вона повинна докласти максимум зусиль для розвитку та гарантованого функціонування такого суб'єкта недержавного пенсійного забезпечення як недержавний пенсійний фонд.

У країнах континентального права використовуються дві основні моделі додаткового пенсійного забезпечення: модель, яка характеризується наявністю галузевих (асимільованих) пенсійних планів, що діють на основі обов'язкової участі працедавців та із залученням внесків працівників. Вона функціонує з використанням методу «обкладання» та має багато спільного з системою соціального страхування; модель, що характеризується наявністю уособлених пенсійних планів компаній, які були засновані на підґрунті

колективних угод та діючих на основі так званого методу букрезерв (bookreserve).

Підсумовано, що недержавні пенсійні фонди становлять основу системи недержавного пенсійного забезпечення. Їх функціонування важливе як для держави, так і для окремого громадянина нашої країни. Саме недержавні пенсійні фонди можуть стати цінним інструментом для економіки України та для пенсійного забезпечення кожного громадянина, адже недержавні пенсійні фонди являють собою не тільки важливий інструмент для підвищення доходів населення, а й виступають досить великим інвестиційним ресурсом. Тому держава повинна бути відповідальною за їх організацію, ефективно і надійне функціонування.

У підрозділі 2.2 «Вкладники та учасники недержавних пенсійних фондів» констатовано, що учасниками відкритих пенсійних фондів можуть стати фізичні особи з народження, а учасниками професійних та корпоративних фондів – починаючи з чотирнадцяти років. До переліку осіб, які можуть бути вкладниками, відносяться: роботодавець учасника фонду; професійна спілка, об'єднання професійних спілок щодо своїх членів; сам учасник фонду; подружжя, діти, батьки, рідні брати і сестри, дід і баба учасника фонду, діти подружжя учасника фонду, у тому числі усиновлені ним (нею) діти, батьки подружжя учасника фонду. Такий розширений перелік можливих вкладників дає можливість залучення до системи недержавного пенсійного забезпечення всіх верств населення.

Неналежне законодавче регулювання діяльності учасників та вкладників стоїть на заваді розвитку системи додаткового накопичення. Низький рівень заробітних плат заважає стати учасником недержавних пенсійних фондів, недостатня обізнаність населення про всі варіанти участі в цій системі, недовіра громадян тощо є перепорою для формування додаткової пенсії. На наш погляд, покращити становище можливо за допомогою роботодавців – платників корпоративного пенсійного фонду. Чим більше підприємств стане пропонувати участь в системі, тим більше громадян взагалі дізнаються про її існування. Це особливо важливо тому, що пересічному українцеві психологічно легше наважитись на участь у додатковому накопиченні разом зі своїми колегами на підприємстві, ніж одразу стати учасником відкритого пенсійного фонду. І через роки, коли такі працівники впевняться в тому, що запропонована система все ж таки працює, виникне все більше бажаючих вкласти свої кошти у власне майбутнє, не хвилюючись про те, що ці гроші до них вже не повернуться, як це сталося в 90-х роках минулого століття.

У підрозділі 2.3 «Інші суб'єкти недержавного пенсійного забезпечення» констатовано, що основні функції з недержавного пенсійного забезпечення виконують адміністратори пенсійних фондів, компанії з управління активами та зберігачі.

Пенсійний фонд не має права на провадження своєї діяльності без укладеного договору про управління активами. Рада фонду укладає такий договір з особою, яка отримала ліцензію на провадження діяльності з управління активами. Така компанія є юридичною особою, яка утворюється та діє відповідно до норм законодавства з урахуванням вимог, передбачених Законом. Договір про управління активами містить істотні умови, які визначені Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення». Але за згодою сторін договір може містити й інші умови, що не суперечать законодавству.

Дострокове розірвання договору про управління активами за ініціативою особи, яка здійснює управління активами пенсійного фонду, провадиться у разі, коли така особа не спроможна надалі здійснювати управління активами пенсійного фонду, про що вона повинна письмово повідомити раду відповідного пенсійного фонду із зазначенням причин, які перешкоджають виконанню нею такого договору.

У підрозділі 2.4 «Органи державного нагляду та контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення» встановлено, що державний нагляд та контроль за діяльністю осіб, що здійснюють управління активами пенсійних фондів, та зберігачів здійснюється Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку і Національним банком України. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку регулює діяльність не тільки осіб, що здійснюють управління активами, а й зберігачів пенсійного фонду.

Центральне місце серед органів державного нагляду і контролю посідає Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, оскільки практично жодна операція не відбувається без її участі або на крайній випадок без її згоди. Цей орган починає здійснювати свої повноваження ще на першому етапі, тобто з видачі ліцензії на відкриття недержавного пенсійного фонду та формування останнього і продовжує брати активну участь на всіх наступних стадіях, що здійснюються у процесі розвитку недержавного пенсійного забезпечення. Наступним, не менш важливим органом, є Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Третє місце, на наш погляд, повинен займати Національний банк України.

Для подальшого функціонування та розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення вкрай важливим є чіткий механізм взаємодії усіх органів нагляду і контролю. Так як на даний час обсяги використання зазначеної системи є відносно незначними, вищезазначені органи мають можливість виконувати покладені на них повноваження. Але в майбутньому зі зростанням об'єму інформації ми вважаємо за потрібне розробити та ввести в дію єдину базу даних для використання усіма контролюючими органами, що сприятиме більш чіткій їх взаємодії. Адже саме взаємодія усіх органів державного нагляду та контролю є основою їх роботи в системі недержавного пенсійного забезпечення.

Розділ 3 «Проблеми вдосконалення недержавного пенсійного забезпечення» складається із двох підрозділів та присвячений дослідженню особливостей реформування недержавного пенсійного забезпечення в умовах євроінтеграції, проблем участі громадян у недержавному пенсійному забезпечення та шляхів їх подолання.

У підрозділі 3.1 *«Особливості реформування недержавного пенсійного забезпечення в умовах євроінтеграції»* аргументовано, що проблема пенсійного забезпечення нашої країни не тільки не наближається до вирішення, а й стає ще гострішою. Середній розмір державної пенсії пересічного пенсіонера України і наразі є одним із найнижчих у світі, а її зменшення або повне скасування залишить переважну більшість людей похилого віку фактично без засобів до існування. Значна кількість вітчизняних пенсіонерів і надалі намагається працювати задля підвищення матеріального становища. Якщо держава не в змозі самотійно гарантувати гідний рівень життя для своїх пенсіонерів, то тоді вона зобов'язана прикласти всі зусилля для розвитку і повноцінного функціонування додаткового накопичення.

Щодо недержавного пенсійного забезпечення США, то воно ґрунтується як на державній, так і приватній пенсійній системі. У цій країні особа може отримувати одночасно три пенсії: державну, колективну за місцем роботи та особисто-індивідуальну через відкриття приватного пенсійного рахунку. Державні накопичувальні програми охоплюють працюючих на уряд і місцеві органи влади. Головним джерелом надходжень у ці фонди служать щорічні внески Федерального уряду, а також інвестиційний дохід фондів.

Система додаткового пенсійного забезпечення користується попитом серед населення, що значною мірою характеризує рівень довіри до держави з боку своїх громадян, в багатьох випадках така система має обов'язковий характер обрання виду додаткового пенсійного заощадження. Чітке функціонування недержавного пенсійного забезпечення пов'язано з тим, що впровадження такої системи відбулося значно раніше ніж в нашій державі, однак, не дивлячись на це, на сучасному етапі системи додаткового пенсійного забезпечення регулярно переглядаються та доповнюються, зважаючи на зміни, які відбуваються в соціальній та економічній сферах.

У підрозділі 3.2 *«Проблеми розвитку та функціонування недержавного пенсійного забезпечення та шляхи їх подолання»* зазначено, що на сучасному етапі головним завданням для подальшого розвитку системи добровільного пенсійного накопичення є підвищення зацікавленості всіх суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення у її ефективності. Велика увага з боку держави повинна приділятися мотиваційним механізмам, які використовують розвинуті країни світу для залучення все більшої кількості учасників та вкладників. Використання такої практики може стати потужним поштовхом для розвитку системи в нашій державі. Механізми функціонування зазначеної системи повинні реалізовуватись на прозорих та зрозумілих для учасників

системи правилах, які б змогли виключити або звести до мінімуму ризику, притаманні системі, та виконуватися кваліфікованими фахівцями.

Основними напрямками вдосконалення системи недержавного пенсійного забезпечення визначено наступні: а) забезпечення стабільності системи за допомогою чіткої програми розвитку та підтримки на державному рівні інституту недержавного пенсійного забезпечення; б) здійснення заходів щодо відновлення довіри населення та впевненості в фінансовій стабільності; в) розробка та вдосконалення законодавчої бази; г) поширення серед населення інформації про переваги недержавного пенсійного забезпечення через впровадження національних програм; ґ) роз'яснення через податкові органи, органи місцевої влади змін в законодавстві про недержавне пенсійне забезпечення; д) впровадження освітньої програми підготовки спеціалістів; е) стимулювання роботодавців до участі в системі недержавного пенсійного забезпечення шляхом надання їм податкових пільг.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення й нове вирішення наукового завдання, яке полягало в тому, щоб на підставі вивчення загальноvizнаних міжнародних стандартів, чинного національного й зарубіжного законодавства внести конкретні наукові рекомендації з удосконалення нормативно-правового регулювання недержавного пенсійного забезпечення в системі пенсійного забезпечення України. За результатами дослідження сформульовано нижченаведені основні висновки.

1. Становлення та розвиток інституту недержавного пенсійного забезпечення в Україні поділено на 6 етапів: I етап – 1859–1917 рр.; II етап – 1917–1941 рр.; III етап – 1941–1991 рр.; IV етап – 1991–2001 рр.; V етап – 2001–2011 рр.; VI етап – 2011 рік – до сьогодні.

2. Під недержавним пенсійним забезпеченням запропоновано розуміти систему суспільних відносин, спрямовану на поліпшення матеріального становища фізичних осіб, участь в якій стимулюється державою, що ґрунтується на добровільному накопиченні пенсійних внесків фізичних та юридичних осіб та контроль за якою здійснюється державними органами.

Ознаками недержавного пенсійного забезпечення є такі: недержавне пенсійне забезпечення становить третій рівень пенсійного забезпечення України, що міститься в нормах Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»; зазначена система функціонує на добровільній основі, що є головною відмінністю від системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування; реалізується через формування накопичень, що вносяться до недержавних пенсійних фондів; метою системи є здійснення пенсійних виплат учасникам

недержавного пенсійного забезпечення, які здійснюються додатково до державної пенсії. Так, у Законі України «Про недержавне пенсійне забезпечення» зазначено, що недержавні пенсійні фонди мають статус неприбуткової організації, головним призначенням яких є накопичення, управління та виплата внесків; вони здійснюють різні види виплати додаткових пенсій: пенсію на визначений строк, одноразову виплату та довічну пенсію; їх діяльність регулюється законодавством України та актами пенсійного законодавства.

3. Аспектами, що уповільнюють ефективне функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення в нашій країні визначено: 1) недовіра населення до системи недержавного пенсійного забезпечення; 2) низькі доходи працюючих верств населення, безробіття; 3) недостатня інформованість населення про принципи функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення; 4) необізнаність громадян в фінансових та економічних питаннях, їх незацікавленість в отриманні інформації; 5) відсутність професійної підготовки спеціалістів для установ недержавного пенсійного забезпечення; 6) недосконалість законодавчого регулювання системи недержавного пенсійного забезпечення; 7) низький рівень роз'яснювальної роботи щодо суті недержавного пенсійного забезпечення.

4. Недержавні пенсійні фонди – це юридичні установи, що здійснюють некомерційну діяльність лише з метою формування та накопичення пенсійних активів для забезпечення вдалого інвестування з приводу подальшої виплати пенсійних внесків, що здійснюється на підставі пенсійних контрактів та регулюється законодавством.

5. До переваг запровадження недержавного пенсійного забезпечення належать наступні:

- недержавні пенсії виплачуються разом з державними, що значно підвищує матеріальний рівень одержувача таких пенсій;
- законом передбачається декілька видів виплат додаткових пенсій (дострокову та одноразову виплату), що спрощує механізм отримання накопичень;
- учасник системи самостійно встановлює розмір додаткової пенсії, що прямо залежить від розміру внесків.

6. Напрямами вдосконалення системи недержавного пенсійного забезпечення визначено:

- забезпечення стабільності системи за допомогою чіткої програми розвитку та підтримки на державному рівні інституту недержавного пенсійного забезпечення;
- здійснення заходів щодо відновлення довіри населення та впевненості в фінансовій стабільності;
- розробка та вдосконалення законодавчої бази;
- поширення серед населення інформації про переваги недержавного пенсійного забезпечення через впровадження національних програм;

- роз'яснення через податкові органи, органи місцевої влади змін в законодавстві про недержавне пенсійне забезпечення;
- впровадження освітньої програми підготовки спеціалістів;
- стимулювання роботодавців до участі в системі недержавного пенсійного забезпечення шляхом надання податкових пільг вкладникам-роботодавцям.

7. Окреслено шляхи подолання проблем у сфері недержавного пенсійного забезпечення, якими визначено:

- надання державою гарантій функціонування недержавних пенсійних фондів;
- проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з населенням щодо питань діяльності недержавних пенсійних фондів;
- підвищення популярності недержавних пенсійних фондів, що можливе за допомогою висвітлення результатів їх діяльності через засоби масової інформації;
- заохочення роботодавців до участі в системі недержавного пенсійного забезпечення шляхом створення власних корпоративних пенсійних фондів або приєднання до вже існуючих.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Андрійчук О.В. Особливості реформування недержавного пенсійного забезпечення в умовах євроінтеграції / О.В. Андрійчук // Наука і правоохорона. – 2014. – № 3. – Ч. 2. – С. 21–24.
2. Андрійчук О.В. Вкладники та учасники пенсійних фондів / О.В. Андрійчук // Наука і правоохорона. – 2014. – № 4. – Ч. 2. – С. 37–41.
3. Андрійчук О.В. Проблеми функціонування та розвитку недержавного пенсійного забезпечення та шляхи їх подолання / О.В. Андрійчук // Науковий вісник Академії муніципального управління. – Серія: Право. – 2015. – Вип. 2. – С. 324–330.
4. Андрійчук О.В. Становлення та розвиток інституту недержавного пенсійного забезпечення в Україні / О.В. Андрійчук // Митна справа. – 2015. – № 4 (100). – Ч. 2. – С. 240-246.
5. Андрейчук О.В. Негосударственное пенсионное обеспечение Украины: понятие и признаки / О.В. Андрейчук // Право и политика. – 2015. – № 2. – С. 99–102.
6. Андрейчук О.В. Правовой статус негосударственных пенсионных фондов / О.В. Андрейчук // Visegrad journal on human rights (Республіка Словаччина). – 2015. – № 3/1. – С. 15–19.
7. Андрійчук О.В. Передумови формування недержавного пенсійного забезпечення / О.В. Андрійчук // Дотримання прав людини: сучасний стан правового регулювання та перспективи його вдосконалення : матеріали другої

звітної Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 5 березня 2015 р.). – К. : НАВС, 2015. – С. 8–11.

8. Андрійчук О.В. Пропозиції щодо вдосконалення недержавного пенсійного забезпечення: теоретико-правовий аспект / О.В. Андрійчук // Наукові дослідження сучасного законодавства України – прогрес юридичної науки XXI століття : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 25–26 червня 2015 р.). – К. : Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права», 2015. – С. 33–37.

АНОТАЦІЯ

Андрійчук О.В. Правове регулювання недержавного пенсійного забезпечення в системі соціальної політики держави. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2016.

Дисертацію присвячено системному та ґрунтовному аналізу правового регулювання недержавного пенсійного забезпечення в системі соціальної політики держави. У роботі проведено генезис інституту недержавного пенсійного забезпечення в Україні, визначено поняття, сутність та зміст недержавного пенсійного забезпечення в Україні, досліджено взаємодію державного та недержавного пенсійного забезпечення як форми реалізації сучасної української соціальної політики та нормативно-правове регулювання недержавного пенсійного забезпечення.

З'ясовано правовий статус недержавних пенсійних фондів, вкладників та учасників пенсійних фондів, роботодавців-платників корпоративних пенсійних фондів, органів державного нагляду і контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення та інших суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення.

Встановлено особливості реформування недержавного пенсійного забезпечення в умовах євроінтеграції, виокремлено проблеми участі громадян в недержавному пенсійному забезпеченні та шляхи їх подолання.

Ключові слова: недержавне пенсійне забезпечення, недержавні пенсійні фонди, вкладники та учасники пенсійних фондів, роботодавці-платники корпоративних пенсійних фондів, органи державного нагляду і контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення.

АННОТАЦИЯ

Андрейчук О.В. Правовое регулирование негосударственного пенсионного обеспечения в системе социальной политики государства. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.05 – трудовое право; право социального обеспечения. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2016.

Диссертация посвящена системному и обстоятельному анализу правового регулирования негосударственного пенсионного обеспечения в системе социальной политики государства. В работе проведен генезис института негосударственного пенсионного обеспечения в Украине, определено понятие, сущность и содержание негосударственного пенсионного обеспечения в Украине, исследовано взаимодействие государственного и негосударственного пенсионного обеспечения как формы реализации современной украинской социальной политики и нормативно-правовое регулирование негосударственного пенсионного обеспечения.

Определен правовой статус негосударственных пенсионных фондов, вкладчиков и участников пенсионных фондов, работодателей-плательщиков корпоративных пенсионных фондов, органов государственного надзора и контроля в сфере негосударственного пенсионного обеспечения и других субъектов негосударственного пенсионного обеспечения.

Определено понятие «негосударственное пенсионное обеспечение», под которым следует понимать систему общественных отношений, призванную способствовать улучшению материального положения физических лиц, участие в которой стимулируется государством, основанную на добровольном накоплении пенсионных взносов физических и юридических лиц, и контроль за которой осуществляется государственными органами.

Установлено признаки негосударственного пенсионного обеспечения: негосударственное пенсионное обеспечение составляет третий уровень пенсионного обеспечения Украины, содержащийся в нормах Закона Украины «Об общеобязательном государственном пенсионном страховании»; указанная система функционирует на добровольной основе, что является главным ее отличием от системы общеобязательного государственного пенсионного страхования; она реализуется через формирование накоплений, которые вносятся в негосударственные пенсионные фонды; целью системы является осуществление пенсионных выплат участникам негосударственного пенсионного обеспечения, которые выплачиваются дополнительно к государственной пенсии. Так, в Законе Украины «О негосударственном пенсионном обеспечении» указано, что негосударственные пенсионные фонды имеют статус неприбыльной организации, главным назначением, которых является накопление, управления и выплата взносов; они осуществляют различные виды выплаты дополнительных пенсий (пенсию на определенный срок, единовременную выплату и пожизненную пенсию); их деятельность регулируется законодательством Украины и актами пенсионного законодательства.

Установлены особенности реформирования негосударственного пенсионного обеспечения в условиях евроинтеграции, выделены проблемы участия граждан в негосударственном пенсионном обеспечении и пути их решения.

Ключевые слова: негосударственное пенсионное обеспечение, негосударственные пенсионные фонды, вкладчики и участники пенсионных фондов, работодатели-плательщики корпоративных пенсионных фондов, органы государственного надзора и контроля в сфере негосударственного пенсионного обеспечения.

ANNOTATION

Andriychuk O. V. Legal regulation of private pension provision in the state social policy system. – *The manuscript.*

The dissertation for the degree of the candidate of legal sciences, speciality 12.00.05 – labour law; social security law. – Taras Shevchenko National University of Kyiv of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2016.

The thesis is devoted to systematic and thorough analysis of the legal regulation of private pension schemes in the social policy. In the paper was examined genesis of the institute of private pension provision in Ukraine the concept, nature and content of the private pension provision system in Ukraine were defined, the interaction of public and private pensions as a form of implementation of modern Ukrainian social policy and legal regulation of private pension provision were studied.

It was found the legal status of private pension funds, investors and participants of pension funds, employers – payers of corporate pension funds, government supervision and control of the industry and other entities of private pensions.

The peculiarities of reform of private pension provision in state social police system in terms of European integration were explored, problems of citizen participation in private pension provision and ways of their solution were singled out.

Key words: private pension provision, private pension funds, investors and pension fund members, employers – payers of corporate pension funds, authorities of public oversight and control of the industry.

Гарнітура Таймс. Формат 60x84/16.
Наклад 100. Папір офсетний. Ум.-др. арк. 0,9.
Підписано до друку 29.09.2016. Замовлення 312.

Надруковано в «МП Леся».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 892 від 08.04.2002.

«МП Леся»
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: (066) 60-50-199, (068) 126-49-26
E-mail: lesya3000@ukr.net